

Рафальонт С. Р.,асистент кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка

ФОРМА ТА МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ЙОГО ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню форми та місця проведення судового розгляду кримінального провадження як його загальних положень судового розгляду. У ній, на основі вивчення вітчизняного кримінального процесуального закону, зарубіжної правової регламентації, сформульовано авторське бачення питань, що входять до предмету дослідження.

Обґрунтовано, що загальні положення судового розгляду, наведені у ст. 318 КПК України, дають відповіді на три питання, пов'язані з проведенням судового розгляду: впродовж якого часу? як саме? де саме? Тож фактично у ній викладені загальні положення, що стосуються: а) строку судового розгляду; б) форми судового розгляду; в) місця проведення судового розгляду.

Доведено, що у положенні ч. 2 ст. 318 КПК України про те, що «судовий розгляд кримінального провадження здійснюється в судовому засіданні» визначена форма проведення судового розгляду. Нею є судові засідання. Кримінальна процесуальна діяльність, змістом якої є підготовка до розгляду кримінального провадження, його розгляд по суті, перевірка оскаржених судових рішень, вирішення питань, що виникають упродовж відбування покарання чи після його фактичного відбуття, розгляд клопотань представників сторони обвинувачення про їх намір обмежити конституційні права і свободи особи та скарг заінтересованих осіб на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора відбувається у формі судового засідання. Тож категорії «судовий розгляд» та «судове засідання» співвідносяться як зміст і форма.

Зазначено, що саме така форма забезпечує можливість спільної кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників кримінального провадження з метою розгляду та вирішення як проміжних, так і основного питання кримінального провадження у спеціально пристосованому для цього приміщенні.

Аргументовано, що вітчизняне правове регулювання місця проведення судового розгляду (судового засідання) важко визнати вдалим. Єдиною вимогою до цього місця є спеціальне обладнання приміщення. При цьому відсутні приписи про конкретне розташування такого приміщення. З буквального розуміння аналізованого положення можна зробити помилковий висновок про можливість розміщення зали судових засідань у будівлях правоохоронних та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, торговельно-розважальних центрів тощо. Однак це було б порушенням такої засади організації судової влади як незалежність. З огляду на вищевикладене, перше речення ч. 3 ст. 318 КПК України запропоновано викласти у такій редакції: «Судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні будинку суду – залі судових засідань».

Стверджується, що зміст судового розгляду становлять не лише процесуальні дії, але й процесуальні рішення. У судовому засіданні, присвяченому проведенню вищезначених процесуальних дій, не виключається прийняття процесуальних рішень. Беручи це до уваги, ч. 3 ст. 318 КПК України запропоновано сформулювати у такій редакції: «У разі необхідності судовий розгляд може бути проведений поза межами будинку суду».

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, загальні положення, судові засідання, приміщення суду.

Rafalont S. R. The form and place of the trial of criminal proceedings as its general provisions

Abstract. The article is devoted to examination of the form and place of the trial of criminal proceedings as its general provisions. In it, based on the study of the domestic criminal procedural law and foreign legal regulations, the author's vision of the issues included in the subject of the study is formulated.

It is substantiated that the general provisions of court proceedings, given in Art. 318 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, provide answers to three questions related to the conduct of the trial: for how long? how exactly? where? So, in fact, it contains general provisions relating to: a) the term of court proceedings; b) forms of court proceedings; c) places of court proceedings.

It is proved that in the provision of Part 2 of Art. 318 of the Criminal Procedure Code of Ukraine on the fact that "the judicial review of criminal proceedings is carried out in a court session" defines the form of the judicial review. It is a court session. Criminal procedural activity, the content of which is preparation for consideration of criminal proceedings, consideration of its merits, review of contested court decisions, resolution of issues arising during the serving of the sentence or after its actual departure, consideration of requests of representatives of the prosecution regarding their intention to limit constitutional rights and freedoms persons and complaints of interested persons on the decisions, actions or inaction of pre-trial investigation bodies and the prosecutor takes place in the form of a court session. Therefore, the categories "trial" and "court session" are related in terms of content and form.

It is noted that this form provides the possibility of joint criminal procedural activity of the court and the participants in the criminal proceedings in order to consider and resolve both the intermediate and the main issue of the criminal proceedings in a room specially adapted for this purpose.

It is argued that domestic legal regulation of the place of trial (court session) is difficult to recognize as successful. The only requirement for this place is special room equipment. At the same time, there are no prescriptions about the specific location of such a room. From a literal understanding of the analyzed provision, it is possible to make a false conclusion about the possibility of placing courtrooms in the buildings of law enforcement and other state bodies, local self-government bodies, shopping and entertainment centers, etc. However, this would be a violation of such a principle of the organization of judicial power as independence. In view of the above, the first sentence of Part 3 of Art. 318 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is proposed to be worded as follows: "The court session takes place in a specially equipped premises of the court building – the court session hall."

It is claimed that the content of the trial is not only procedural actions, but also procedural decisions. In the court session dedicated to the above-mentioned procedural actions, the adoption of procedural decisions is not excluded. Taking this into account, Part 3 of Art. 318 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is proposed to be worded as follows: "If necessary, the trial may be held outside the courthouse."

Key words: *criminal proceedings, trial, general provisions, court session, place of court proceedings.*

Постановка проблеми. У системі загальних положень судового розгляду кримінального провадження першорядне місце відведено строкам і загальному порядку судового розгляду. Нормативно-правові приписи ст. 318 КПК України становлять підвалини для інших загальних положень судового розгляду та займають вершину у їх ієрархії. Без них втрачає сенс регламентація участі сторін та інших учасників кримінального провадження в судовому розгляді, право присутніх перебувати у ньому, унормування повноважень головуючого, регламент судового розгляду та юридична відповідальність за порушення його правил тощо. Урегулювання зазначених та інших питань прямо залежить від способу організації та побудови судового розгляду, майданчика, де він відбуватиметься, періоду часу, встановленого для цього.

Загальні положення судового розгляду, наведені у ст. 318 КПК України, дають відповіді на три питання, пов'язані з проведенням судового розгляду: впродовж якого часу? як саме? де саме? Тож фактично у ній викладені загальні положення, що стосуються: а) строку судового розгляду; б) форми судового розгляду; в) місця проведення судового розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика форми та місця проведення судо-

вого розгляду кримінального провадження як його загальних положень не привертає достатньої уваги дослідників. Питання означеної спрямованості висвітлені, передусім, у підручниках з кримінального процесу, науково-практичних коментарях до КПК України, а також у посібниках, присвячених судовому розгляду (В.О. Попелюшко), наукових розвідках, предметом яких є загальні положення судового розгляду загалом (Н.О. Дудко, Н.Я. Калашнікова). З огляду на це, у вітчизняній доктрині кримінального процесу ст. 318 КПК України, у контексті задекларованих загальних положень судового розгляду, залишається малодослідженою.

Метою статті є вивчення форми та місця проведення судового розгляду кримінального провадження як його загальних положень.

Виклад основного матеріалу. Аналіз змісту ст. 318 «Строки і загальний порядок судового розгляду» КПК України не дає підстав стверджувати про регламентацію у ній загального чи будь-якого іншого порядку судового розгляду. Серед контекстних значень мовної одиниці «порядок» доречно звернути на такі: а) стан коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість, лад; б) певна послідовність, чер-

говість чого-небудь [1, с. 302-303]. У подібний спосіб, теоретики права трактують категорію «правопорядок» – якісний фактичний стан урегульованості суспільних відносин, заснований на реалізації права і забезпечений особливим правовим механізмом [2, с. 85]. У першому розумінні тлумачення слова «порядок» є надто широким, адже охоплює зміст не лише §§ 1, 2 глави 28 КПК України, присвячених власне загальним положенням судового розгляду, але й § 3 цієї глави – «Процедура судового розгляду». Натомість друга з наведених інтерпретацій максимально наближує «порядок» до слова «процедура», яке розглядають як «ряд яких-небудь дій, хід виконання чого-небудь» [3, с. 343]. У правничій літературі підходи до розуміння поняття «процедура» здебільшого зводяться до нормативно врегульованої послідовності дій, пов'язаних цільовим напрямом, що здійснюються в імперативній чи диспозитивній формах, у визначені строки, а результати здійснення дій мають юридичну фіксацію [4, с. 6]. Тож слова «порядок» і «процедура» не виправдано використовувати для позначення змісту ст. 318 КПК України. Насамкінець, у цій статті унормовані не лише строк і форма судового розгляду, але й місце його проведення.

Беручи до уваги вищезазначене, назву ст. 318 КПК України варто змінити на «Строк, форма та місце проведення судового розгляду».

У положенні ч. 2 ст. 318 КПК України про те, що «судовий розгляд кримінального провадження здійснюється в судовому засіданні» визначена форма проведення судового розгляду. Нею є судове засідання. Кримінальна процесуальна діяльність, змістом якої є підготовка до розгляду кримінального провадження, його розгляд по суті, перевірка оскаржених судових рішень, вирішення питань, що виникають упродовж відбування покарання чи після його фактичного відбуття, розгляд клопотань представників сторони обвинувачення про їх намір обмежити конституційні права і свободи особи та скарг заінтересованих осіб на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора відбувається у формі судового засідання. Тож категорії «судовий розгляд» та «судове засідання» співвідносяться як зміст і форма.

Такий висновок підтверджується й положеннями законодавства України про судоустрій.

Так, відповідно до п. 2.1. Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання), затвердженої наказом Державної судової адміністрації України 20 вересня 2012 р. № 108, судове засідання визначене як процесуальна форма розгляду справи судом у порядку цивільного, адміністративного, кримінального, господарського судочинства [5].

Саме така форма забезпечує можливість спільної кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників кримінального провадження з метою розгляду та вирішення як проміжних, так і основного питання кримінального провадження у спеціально пристосованому для цього приміщенні. У зв'язку з цим, в аналізованій частині ст. 318 КПК України визначено, що судовий розгляд у формі судового засідання здійснюється з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, а у судове засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження. Ці приписи одержали конкретизацію у низці статей § 1 глави 28 КПК України у вигляді регламентації наслідків неприбуття в судове засідання.

Відповідно до ч. 3 ст. 318 КПК України судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань.

Вітчизняне правове регулювання місця проведення судового розгляду (судового засідання) важко визнати вдалим. Єдиною вимогою до цього місця є спеціальне обладнання приміщення. При цьому відсутні приписи про конкретне розташування такого приміщення. З буквального розуміння аналізованого положення можна зробити помилковий висновок про можливість розміщення зали судових засідань у будівлях правоохоронних та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, торговельно-розважальних центрів тощо. Однак це було б порушенням такої засади організації судової влади як незалежність.

Кращою є регламентація цього питання у кримінальному процесуальному праві інших держав. Зокрема, згідно з ч. 1 § 248 КПК Словацької Республіки головний судовий розгляд проводиться, як правило, за місцезнаходженням суду та в його службових приміщеннях [6]. Подібне унормування закріплене в art. 350 КПК Румунії – судовий розгляд відбувається в місці

знаходження суду. З поважних причин суд може постановити провести судові засідання в іншому місці [7].

Водночас, конкретизація положення ч. 3 ст. 318 КПК України викладена у Державних будівельних нормах України, присвячених будинкам і спорудам суду.

Так, у п. 3.1. ДБН В.2.2-26:2010 зал судових засідань визначено як спеціально обладнане приміщення, присвячене для проведення слухання судового засідання [8]. Доцільно звернути увагу на неточність наведеної дефініції, у якій закралася логічна помилка – частина змісту категорії розкрита за допомогою самої категорії. Очевидно, що має йтися не про «судове засідання», а про «судову справу». Тому зала судових засідань є спеціально обладнаним приміщенням будинку суду, призначеним для проведення розгляду кримінального провадження в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій, а також розгляду та вирішення слідчим суддею та судом інших питань під час кримінального провадження.

З огляду на вищевикладене, перше речення ч. 3 ст. 318 КПК України доцільно викласти у такій редакції: «Судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні будинку суду – залі судових засідань».

Згідно з п. 6.1.9. означених норм зали судових засідань повинні розміщуватись, як правило, на перших поверхах будинку суду. Планувальним рішенням будинку необхідно забезпечити зручними зв'язками між залами судових засідань і вхідною вестибюльною групою приміщень; між залами судових засідань і приміщеннями для суддів. У місцевих і апеляційних судах приписано забезпечити максимально короткі та ізольовані від потоків відвідувачів шляхи доставлення в зали судових засідань обвинувачених (засуджених). Не бажано, щоб вікна залів судових засідань виходили на вулицю з інтенсивним транспортним рухом. Висота стелі у залах судових засідань площею понад 50 м² і більше рекомендована у межах 3,6-4,2 м (ч. 3 п. 6.1.13 ДБН В.2.2-26:2010) [8].

За спеціалізацією справ, що розглядаються, зали судових засідань поділяють на зали засідань для розгляду цивільних та кримінальних справ (ч. 2 п. 6.2.1.1. ДБН В.2.2-26:2010) [8].

Кількість залів судових засідань у судовій установі розраховують залежно від кіль-

кості суддів. Для цього підготовлені відповідні таблиці. Так, якщо суддів у суді 5, то залів судових засідань має бути не менше 5, з них для розгляду кримінальних справ – 3.

Відповідно до п. 6.2.1.2. ДБН В.2.2-26:2010 зала судових засідань поділяється на дві основні зони: процесуальну зону та зону для розміщення відвідувачів і осіб, задіяних у справі (відвідувачів). Своєю чергою, згідно з п. 6.2.1.3. ДБН В.2.2-26:2010 процесуальна зона зали судових засідань для слухання кримінальних справ охоплює: а) підзону для розміщення головних учасників судового процесу – суду у складі судді одноособово, колегиї суддів або суддів і присяжних; б) підзону для решти учасників судового процесу (прокурора, адвокатів, секретаря судового засідання) та кафедри свідків, що примикає до неї; в) підзону для обвинувачених і конвою; г) підзону для присяжних (при запровадженні суду присяжних англо-американського зразка) [8]. Доречно зауважити, що деякі стандарти ДБН не відповідають положенням чинного законодавства України про судовострій та статус суддів.

Встановлені стандарти глибини, рівня та площі кожної з підзон, ширини зали судового засідання, кількості місць для відвідувачів. Для людей з обмеженими можливостями руху передбачені пандуси. Крім того, хоча б одна зала за площею та обладнанням повинна бути розрахована на розгляд резонансних справ із можливістю розміщення в ній представників засобів масової інформації. Така зала має забезпечувати можливість використання її і як конференц-зали. При проектуванні залів судових засідань передбачені заходи щодо забезпечення належного рівня акустики в приміщенні.

Планування процесуальної зони визначають виходячи з того, що особи з інвалідністю на кріслах-візках можуть бути серед позивачів, відповідачів та присяжних. На стіні зали судових засідань, яка знаходиться за головними учасниками судового процесу, повинна бути розташована символіка держави – малий Державний Герб України та Державний Прапор України (п. 6.2.1.4. ДБН В.2.2-26:2010) [8].

До складу допоміжних приміщень залів судових засідань входять: нарадчі кімнати для головних учасників судового процесу, кімнати для учасників судового процесу, кімнати для

свідків, нарадчі кімнати для присяжних, кулуари при залах судових засідань (п. 6.2.2.1. ДБН В.2.2-26:2010) [8].

Зазначені та інші ДБН призначені забезпечувати реалізацію загальних положень судового розгляду зокрема та засад кримінального провадження загалом. Вони сприяють реалізації засад кримінального провадження, у тому числі гласності та відкритості судового провадження, його повного фіксування технічними засобами, усності, безпосередності. Зонування зали судового засідання враховує основні кримінальні процесуальні функції суб'єктів кримінального провадження.

Згідно з ч. 3 ст. 318 КПК України у разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду.

До таких процесуальних дій належать: 1) допит свідка потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. Для допиту тяжко хворого свідка, потерпілого під час досудового розслідування може бути проведено виїзне судове засідання (ч. 2 ст. 225 КПК України); 2) огляд речових доказів за їх місцезнаходженням. Огляд речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, за необхідності проводиться за їх місцезнаходженням (ч. 2 ст. 357 КПК України); 3) огляд на місці. У виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів (ч. 1 ст. 361 КПК України).

Окрім наведеного нормативного переліку поза межами приміщення суду можуть виконуватися огляд документів за їх місцезнаходженням та пред'явлення для впізнання об'єкта за умов та в обстановці, в якій відбулося реальне сприйняття події кримінального правопорушення. У першому випадку йдеться про неможливість дотримання у приміщенні суду особливих вимог зберігання документів (температури, вологості, освітлення), а у другому – впізнання у подібних умовах (наприклад, у схожих умовах освітлення, відстані з місця спостереження об'єкта).

У судовій практиці непоодинокі випадки, коли судове засідання відбувається у приміщенні суду, а окремі учасники судового розгляду беруть у ньому участь, знаходячись у іншому місці.

Для прикладу, до Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області прокурор надіслав обвинувальний акт у кримінальному провадженні щодо ОСОБА_1. Обвинувачений ОСОБА_1 утримувався в ДУ «Закарпатська УВП № 9». Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 в Україні введений воєнний стан. На час дії цього правового режиму доставка обвинувачених до суду обмежена. З метою забезпечення участі обвинуваченого ОСОБА_1 у судовому засіданні суд ухвалив рішення провести судове засідання в режимі відеоконференції у приміщенні ДУ «Закарпатська установа виконання покарань № 9» [9].

Зміст судового розгляду становлять не лише процесуальні дії, але й процесуальні рішення. У судовому засіданні, присвяченому проведенню вищезначених процесуальних дій, не виключається прийняття процесуальних рішень. Для прикладу, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 336 КПК України, виїзне судове засідання необхідно провести у разі заперечення обвинуваченого (засудженого), який перебуває поза межами приміщення суду, щодо здійснення дистанційного судового провадження. Понад те, за такої ситуації має бути проведено кілька судових засідань поза межами приміщення суду.

У законодавстві України немає визначення терміну «приміщення суду». Із назви та змісту Примірних правил пропуску осіб до будинків (приміщень) судів, органів та установ системи правосуддя та на їх територію транспортних засобів, затверджених наказом Державної судової адміністрації України та Служби судової охорони від 30 січня 2020 р. № 43/61 [10], випливає, що приміщення суду прирівнюється до будинку суду. Такий правотворчий підхід викликає застереження. Будинок є родовою категорією, а приміщення – видовою. Зокрема, вестибюль, зали судових засідань, нарадчі кімнати, кабінети суддів належать до приміщень будинку суду.

Винятки із загального правила про проведення судового розгляду у приміщенні будинку суду встановлені й у КПК Словачкої Республіки. Так, відповідно до чч. 2, 3 § 248 цього кодифікованого акта головний судовий розгляд може бути проведений безпосередньо і невідкладно на місці вчинення злочину. З метою забезпечення захисту осіб, які беруть участь у судовому про-

D0%BA%D0%B8%20%D1%96%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B8.%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B8.pdf

9. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 25 березня 2022 р. у справі № 308/2542/17 (провадження № 1-кп/308/851/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103820156>

10. Примірні правила пропуску осіб до будинків (приміщень) судів, органів та установ системи правосуддя та на їх територію транспортних засобів, затверджених наказом Державної судової адміністрації України та Служби судової охорони від 30 січня 2020 р. № 43/61. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/cpiln_nak_43_61_dsa_cco

11. Trestní řád. URL: <https://businesscenter.podnikatel.cz/pravo/zakony/trestni-rad/f2681178/#cast3-hlava13-oddil2>